

Valasmo Hilma

Sukupuolen huomioiminen varhaiskasvatussuunnitelmassa

Kandidaatintutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatus
2019

Kandidaatintutkielmani tavoitteena on selvittää, miten sukupuoli näkyy Opetushallituksen laatimassa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016). Tavoitteenani on avata sukupuolen merkitystä varhaiskasvatussuunnitelmassa ja sen myötä varhaiskasvatuksessa sekä avata sukupuolen moninaisuuden käsitettä.

Tutkimusaineistonani toimii siis Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016) ja sieltä nouseviin osa-alueisiin liittyvä tutkimuskirjallisuus. Koska varhaiskasvatussuunnitelma on valtakunnallinen ohjeistus siitä, miten varhaiskasvatus Suomessa toteutetaan, keskityn lähinnä kotimaiseen tutkimustietoon. Toteutan tutkimukseni sisällönanalyysina, jossa analysoin sukupuolen näkymistä varhaiskasvatussuunnitelmassa tutkimuskirjallisuuden kautta. Keskiössä ovat 2010-luvulla tehdyt tutkimukset muun muassa luotettavuuden vuoksi.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sukupuoli näkyy ennen kaikkea arvoissa, jotka pohjustavat kaikkea varhaiskasvatuksen toimintaa. Varhaiskasvatussuunnitelman arvoissa korostetaan vahvasti yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta. Sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan sitä, että jokainen meistä kokee sukupuolen omalla tavallaan. Moninaisuus voi olla jopa suurempaa sukupuolen sisällä kuin sukupuolten välillä. Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan moninaisuutta tulee kunnioittaa. Varhaiskasvatuksessa ilmenee sukupuolittavia käytänteitä muun muassa leikin ohjauksessa, lasten leikeissä ja vuorovaikutuksessa. Varhaiskasvatussuunnitelma asettaa tavoitteet muun muassa sukupuolisensitiiviselle kasvatukselle. Kasvattajan tulee kiinnittää huomiota tasa-arvoon sekä sukupuolittuneisiin käytänteisiin, kun pohditaan lasten osallisuutta ja kehitetään varhaiskasvatuksen oppimisympäristöjä.

Avainsanat: Sukupuoli, sukupuoliroolit, sukupuolistereotypiat, varhaiskasvatus

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Tutkielman keskeiset käsitteet	7
2.1	Sukupuoli	7
2.1.1	<i>Sukupuoliroolit ja -stereotypiat.....</i>	<i>8</i>
2.2	Varhaiskasvatus	9
3	Tutkielman toteutus	11
3.2	Sisällönanalyysi	12
4	Varhaiskasvatuksen arvot	14
4.1	Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo	14
4.2	Moninaisuus.....	15
5	Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa	17
5.1	Sukupuoli lasten leikissä.....	18
5.2	Pedagogiikka ja vuorovaikutus	19
6	Osallisuus ja oppimisympäristöt sukupuolen näkökulmasta.....	21
6.1	Lasten osallisuus	21
6.2	Oppimisympäristöt.....	22
7	Tulosten yhteenveto.....	25
8	Pohdinta	27
8.1	Tutkimuksen luotettavuus	28
	Lähteet	30

1 Johdanto

Tutkin kandidaatintutkielmassani, miten sukupuolen moninaisuus huomioidaan varhaiskasvatuksessa. Tutkielmani lähtökohtana on Opetushallituksen laatima asiakirja Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2016). Analysoin varhaiskasvatussuunnitelmasta niitä kohtia tai kokonaisuuksia, joissa sukupuolen näkökulma tulee esille. Tutkielmassani selvitän, miksi sukupuolen on tärkeää näkyä varhaiskasvatussuunnitelmassa ja mitä sukupuolen moninaisuudella ylipäättään tarkoitetaan.

Opintojeni aikana on ollut puhetta sukupuolisensitiivisyydestä ja sukupuolineutraaliudesta. Päiväkotiharjoitteluissa olen huomannut aiheen herättävän kasvattajissa voimakkaita tunteita puolesta ja vastaan. Osa kasvattajista on ollut sitä mieltä, että tytöt ovat tyttöjä ja pojat poikia, eikä siihen ajattelutapaan mitään muutosta pidä tehdä. Osa taas ajattelee, että sukupuolittuneisiin toimintatapoihin puuttuminen on hyvä asia. Näitä keskusteluja kuunnellessa olen huomannut, että jopa varhaiskasvatuksen ammattilaisilla saattaa mennä sekaisin käsitteet sukupuolisensitiivisyydestä ja sukupuolineutraaliudesta. Aiheeseen kaivataankin siis lisää tietoa ja tutkimusta. Tutkielmassani avaan myös sukupuolisensitiivisyyden käsitettä.

Olen aina ollut kiinnostunut sukupuolten tasa-arvosta. Koen mielenkiintoisena sukupuolittuneet käytännöt ihmisen elämässä lapsuudesta lähtien. Omassa lapsuudessani ihmettelin suuresti, miksi minulle perheen ainoana tyttönä ostetaan kaikki tavarat punaisena, hammasharjaa myöten. En mielestäni ollut millään tavalla ilmaissut punaisen olevan lempiväriäni, joten päätin vanhempieni värivalintojen johtuvan sukupuolestani. Lapsuudessa huomasin, että joissain tilanteissa minua ja veljiäni kohdeltiin eri tavalla juurikin sukupuolemme takia. Ihmettelin tätä jo siis lapsena ja tyttöjen ja poikien erilainen kohtelu ihmetyttää minua edelleen. Haluan selvittää mitä varhaiskasvatussuunnitelman perusteet sanoo sukupuolesta.

Koen tutkimuskohteeni tärkeäksi myös aikaisemman tutkimuksen vähäisyyden vuoksi. Ylitapio-Mäntylä (2012) on tutkinut varhaiskasvatussuunnitelmaa tasa-arvon ja sukupuolen näkökulmasta. Kyseessä oli kuitenkin varhaiskasvatussuunnitelma vuodelta 2005, eli suunnitelmaa on uudistettu Ylitapio-Mäntylän tutkimuksen jälkeen. Ylitapio-Mäntylä toteaa vuoden 2005 suunnitelmasta, että sitä lukemalla kasvattaja ei saa konkreettisia keinoja tasa-arvokasvatukseen. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 56.) Lisäksi vanhassa suunnitelmassa sukupuoli

ei tullut esille yhtä paljon kuin nykyisessä suunnitelmassa. Siippaisen (2017) mukaan uusi varhaiskasvatussuunnitelma nostaa näkyvämmiin esille erot ja eriarvoisuuden. Suunnitelmassa mainitaan, että henkilöstön pitäisi tunnistaa lasten keskinäisistä kohtaamisista eriarvoistavat piirteet ja tilanteisiin puuttumisen pitäisi olla johdonmukaista, mutta hienotunteista (Opetushallitus, 2016, 30). Ainoastaan eriarvoistumisen esiin nostamisen kautta siihen voidaan puuttua (Siippainen, 2017, 220).

Lopullisen päätöksen aiheen valinnalleni tein, kun näin Oriveden kaupunginvaltuuston valtuustoaloitteen, joka kiersi yhteisöpalvelu Twitterissä. Oriveden kaupunginvaltuustossa tehtiin valtuustoaloite 11.2.2019 ”terveiden sukupuoliroolien” tukemisesta Oriveden kaupungin toiminnassa. Aloitteessa pyydettiin muun muassa selvitystä kouluissa ja päiväkodeissa käytettävistä opetusmateriaaleista sukupuoliin liittyen. Lisäksi nämä seitsemän valtuuston jäsentä pyysivät selvitystä siitä, mitä tarkoittaa ”sukupuolittuneisuuden vähentäminen” ja ”sukupuolten moninaisuus” pienten lasten ja nuorten opettamisen kontekstissa ja ovatko nämä termit käytössä tällä hetkellä. Minulle valtuustoaloite kertoo siitä, että ihmiset eivät tiedä tarpeeksi sukupuolen moninaisuudesta ja siksi haluankin vastata kandidaatintutkielmallani muun muassa näiden Oriveden kaupunginvaltuuston jäsenten kysymyksiin.

2 Tutkielman keskeiset käsitteet

Tutkimukseni kannalta olennaisia käsitteitä ovat sukupuoli ja varhaiskasvatus. Sukupuolen määritelmään liittyy tutkimukseni myötä olennaisesti myös sukupuoliroolit ja sukupuolistereotypiat. Seuraavaksi avaan sukupuolen, sukupuoliroolin, sukupuolistereotypian ja varhaiskasvatuksen käsitteiden merkityksiä.

2.1 Sukupuoli

Nykyään sukupuolen ajatellaan olevan monimuotoisempi käsite kuin vain kahtiajako poikiin ja tyttöihin (Wahlman-Calderara & Halila, 2016,1). Jokaisen ihmisen oma kokemus sukupuolesta on yksilöllinen (Katainen, 2015, 5). Ihminen voi kokea olevansa nainen tai mies, jotkut kokevat olevansa molempia ja jotkut eivät kumpaakaan. Ihminen voi siis myös kokea olevansa sukupuoleton (Wahlman-Calderara & Halila, 2016.) On yksilöllistä, miten sukupuoli koetaan ja miten sitä ilmentetään tai ollaan ilmentämättä (Katainen, 2015, 5).

Sukupuolen moninaisuudesta puhuttaessa tarkoitetaan sitä, että jokainen ihminen kokee sukupuolensa omalla tavallaan (Wahlman-Calderara & Halila, 2016,1). Moninaisuuden käsite kuvaa sitä, että ihmisten kesken on eroja niin sukupuolen sisällä kuin sukupuolten välillä (Leinonen, 2005, 102). Sukupuolen moninaisuudella ei viitata siis vain sukupuolivähemmistöihin, vaan ylipäättään sukupuolisuuteen (Wahlman-Calderara & Halila, 2016, 1). Moninaisuus saattaa ilmetä jopa suurempana sukupuolen sisällä kuin sukupuolten välillä (Leinonen, 2005, 102).

Sukupuoli muodostuu biologisesti, yhteiskunnallisesti, psykologisesti, sosiaalisesti, historiallisesti sekä kulttuurisesti. Riippuu kulttuurista, mitä asioita sukupuoleen yhdistetään. (Lehtonen, 2005, 63.) Aika vaikuttaa sosiaalisen ja kulttuurisen sukupuolen muovautumiseen, esimerkiksi tyttönä olemisen ominaisuus ja tyttöjen ominainen toiminta on muuttunut paljon vuosikymmenien saatossa. Tyttöys on ollut hyvin erilaista vaikkapa sata vuotta sitten kuin se on tänä päivänä 2010-luvulla. (Katainen, 2015, 15.) Samalla tavalla voidaan olettaa myös poikana olemisen saaneen uusia puolia vuosikymmenten aikana.

Lapsen syntyessä hänelle määritellään sukupuoli biologisesti. Biologinen sukupuoli määräytyy geneettisistä, hormonaalisista ja anatomisista tekijöistä. Jos syntyneen vauvan sukupuoli ei ole määriteltävissä fyysisistä ominaisuuksista, puhutaan intersukupuolisuudesta.

Tällöin kehon sisäiset ja ulkoiset sukupuolielimet eivät ole selkeät vaan ne ovat kehittyneet vajavaisesti. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 20–21.) Ihminen voi myös kokea olevansa jotain muuta kuin hänelle on syntymässään biologisesti määritelty. Tällöin puhutaan muunsukupuolisuudesta. Binäärinen sukupuolikäsitys jakaa sukupuolen kahteen, naisiin ja miehiin (Ristkari, Suni & Tyni, 2018, 22). Ei-binäärisen sukupuolen kokemukselle on alettu etsiä yhteisiä nimityksiä ja sille muunsukupuolisuus toimii kattokäsitteenä (Katainen, 2015, 15, Seta, 2019).

Sukupuoli eroteltiin biologiseen sukupuoleen ja sosiaaliseen sukupuoleen 1970-luvulla. Biologisen sukupuolen rinnalle muodostui sosiaalinen sukupuoli, kulttuurisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä. (Lehtonen, 2005, 64.) Biologisen ja sosiaalisen sukupuolen jako kyseenalaistettiin 1990-luvulla (Lehtonen, 2005, 64). Jako kahteen on koettu korostavan niin sanotusti synnynnäistä eli biologista sukupuolta, itse tuotetun sosiaalisen sukupuolen jäädessä sen varjoon. Nykyisin ajatellaan, että myös biologinen sukupuoli voi olla sosiaalisen sukupuolen lailla yksilön itsensä tuottamaa. (Horelli & Saari, 2002, 51–52.) Sosiaalinen sukupuoli muovautuu elämän aikana sosiaalisessa ympäristössä, biologisen sukupuolen eläessä taustalla yksilössä (Katainen, 2015, 15).

Vastakkainasettelu on yleinen tapa hahmottaa sukupuolia. Jotta tyttö-poika-vastakkaisuus saataisiin häivytettyä, tyttöjen ja poikien moninaisuus pitää tunnistaa ja tiedostaa (Rossi, 2010, 23, 31). Biologisen määrittelyn perusteella jaetut kaksi vastakkaista määritelmää tuottavat stereotyyppisiä oletuksia sukupuolten käyttäytymisestä, toiminnasta ja luonteesta (Ylitapio-Mäntylä 2012, 20). Vastakkaisuuteen perustuvaa jakoa on perusteltu fyysisillä eroilla, mutta asetelmaan liittyviä hierarkioita ja oletuksia on pyritty haastamaan jo vuosikymmenien ajan (Rossi, 2010, 23).

2.1.1 Sukupuoliroolit ja -stereotypiat

Sosiaaliseen sukupuoleen liittyvät sukupuoliroolit (Teräs, 2012, 59). Arkeemme on eksynyt sanontoja kuten esimerkiksi ”vastakkaisen sukupuolen edustaja”, mikä väistämättä luo vastakkainasettelun miehen ja naisen välille (Rossi, 2010, 23). Sukupuoliroolit tarkoittavat käsitystä siitä, millaisen käytöksen katsotaan sopivan tytölle ja millaisen pojalle. Kulttuurimme tuottaa sukupuolirooleja, joten ne ovat pelkkiä stereotypioita sukupuolien käyttäytymisestä tai ulkonäöstä. (Teräs, 2012, 59.) Tyttöjen, poikien, naisten ja miesten toiminnasta ja osaamisesta tehdään yleistettäviä oletuksia (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 23).

Perinteiset sukupuolistereotypiat näkevät tytöt ja naiset tunteellisempina, kiltimpinä ja hoivaavampina kuin miehet. Miehet sen sijaan nähdään esimerkiksi loogisina, rationaalisempina ja levottomampina. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 32.) Sukupuoliroolijako edistää stereotyyppistä ajattelua sukupuolista (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 23).

Sukupuolistereotypiat esiintyvät usein tiedostamattomina ja ovat kulttuurisidonnaisia (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33). Horelli ja Saarinen (2002, 53-54) määrittelevät stereotypiat yksinkertaistetuiksi käsityksiksi tai yleistyksiksi ja tällä tavoin ajatteleva ihminen yleistää yksilön tietynlaiseksi, eikä huomioi ihmisten yksilöllisiä eroja. Sukupuolistereotyyppien voidaan nähdä helpottavan lasten sukupuoli-identiteetin muotoutumista, vaikka ne voivat silti osaltaan lisätä eriarvoisuutta. (Syrjäläinen & Kujala, 2010, 33.) Stereotyyppisen ajattelun mukaan tytöt nähdään hoivaavina ja pojat sen sijaan loogisempina ajattelijoina. Stereotypiat ja yleistykset voivat olla niin tiukkaan pinttyneitä, ettei yksilö edes tiedosta ajattelevansa tietyllä tavalla. Kun yksilö tiedostaa stereotyyppiset ajattelumallinsa, voi hän niistä myös päästä eroon. (Horelli & Saari, 2002, 54.) Pienenä opittujen sukupuolistereotyyppisten ajattelumallien vaikutus näkyy lasten harrastusvalinnoissa sekä vanhempina koulutusvalinnoissa ja työelämässä (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 23).

2.2 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuslain (540/2018 2§) mukaan varhaiskasvatus on lapsen suunnitelmallinen ja tavoitteellinen kokonaisuus, joka muodostuu kasvatuksesta, opetuksesta ja hoidosta, pedagogiikkaa painottaen. Varhaiskasvatukseen osallistuvalla lapsella luodaan tasavertaiset mahdollisuudet kasvuun, kehitykseen ja oppimiseen (Opetushallitus, 2016, 8). Varhaiskasvatuksen tavoitteena on mahdollistaa lapselle oikeus laadukkaaseen elämään ja sivistykseen yksilönä, eikä vain perheensä jäsenenä (Karila, Kosonen & Järvenkallas 2017, 11). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen tekemä valtakunnallinen ohjeistus, jonka mukaan varhaiskasvatus toteutetaan Suomessa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on laadittu varhaiskasvatuslain perusteella. (Opetushallitus, 2016, 8.)

Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan kotien kasvatustehtävää tuetaan ja täydennetään varhaiskasvatuksella (Opetushallitus, 2016, 8). Tietysti huoltajilla on ensisijainen vastuu lasten kasvatuksesta, mutta varhaiskasvatus tarjoaa huoltajille tukea kasvatustyössä sekä mahdollistaa vanhemmille osallistumisen työelämään ja opiskeluun (Opetushallitus, 2016, 14). Varhaiskasvatus huolehtii omalta osaltaan lasten hyvinvoinnista, lasten tasa-arvon ja

yhdenvertaisuuden edistämisestä sekä syrjäytymisen ehkäisystä (Opetushallitus, 2016, 14). Koska varhaisvuodet ovat lapsen kehityksessä ja oppimisessa intensiivistä aikaa, varhaiskasvatus voidaan nähdä ensimmäisenä askeleena elinikäiseen oppimiseen (Karila et al., 2017, 11).

Varhaiskasvatuksen tulee olla sukupuolisensitiivistä (Opetushallitus, 2016, 30). Se tarkoittaa, että sukupuolta tarkastellaan myös sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta, eikä vain biologisen määritelmän mukaan (Ylitapio-Mäntylä, 2016, 26). Varhaiskasvatuksessa lapsille tarjotaan mahdollisuus taitojensa kehittämiseen, valintojen tekoon ja mielipiteidensä ilmaisuun, riippumatta lapsen sukupuolesta, syntyperästä, kulttuuritaustasta tai muusta yksilöön liittyvästä syystä (Opetushallitus, 2016, 19). Sukupuolisensitiivinen kasvattaja huomaa omat ja muiden kasvattajien luomat sukupuolittuneet käytännöt (Ylitapio-Mäntylä, 2016, 26). Kasvattajan tulee pohtia, miten nämä sukupuoleen liitetyt asenteet näkyvät puheissa, eleissä, teoissa ja toimintatavoissa (Opetushallitus, 2016, 30). Varhaiskasvatuksen tulee taata jokaiselle lapselle yhdenvertainen mahdollisuus oppimiselle (Eerola-Pennanen, 2017, 195).

3 Tutkielman toteutus

Tutkimukseni lähtökohtana on, miten sukupuoli näkyy varhaiskasvatussuunnitelmassa. Tästä tutkimustehtävästä muodostuu ensimmäinen tutkimuskysymykseni. Varhaiskasvatussuunnitelmasta tulee ilmi sukupuolen moninaisuuden huomioiminen ja kunnioittaminen. Siksi toisena kysymyksenäni on mitä sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan. Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on yksi syy sukupuolen näkymiseen varhaiskasvatussuunnitelmassa.

Tutkimuskysymykset:

1. Miten sukupuoli näkyy varhaiskasvatussuunnitelmassa?
2. Mitä sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan?

Kandidaatin tutkielmani on laadullinen tutkimus, jonka toteutan sisällönanalyysinä. Tarkemmin kuvattuna tutkimukseni on aineistolähtöinen analyysi. Tutkimusaineistona toimii varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, mistä olen nostanut esiin kohdat, jotka käsittelevät sukupuolta. Tutkimustehtävänä on selvittää, mitä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sanotaan sukupuolesta ja miksi sukupuoli mainitaan siellä ylipäättään. Aion tarkastella varhaiskasvatussuunnitelmasta löytämiäni kohtia tutkimuskirjallisuuteen peilaten. Tutkimuksen lähtökohtana ovat tutkimuskysymykseni. Ensimmäinen tutkimuskysymys on: Miten sukupuoli näkyy varhaiskasvatussuunnitelmassa? Sukupuolen näkymistä varhaiskasvatussuunnitelmassa selittää osittain sukupuolen moninaisuus ja sen kunnioittaminen. Sen vuoksi toisena tutkimuskysymys on: Mitä sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan? Vastaan kysymyksiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ja löydetyn tutkimustiedon pohjalta mahdollisimman kattavasti ja yksiselitteisesti. Tutkimustehtävän tarkasteluun ja toteuttamiseen hyödynnän sisällönanalyysissä käytettyjä menetelmiä.

Varhaiskasvatussuunnitelmasta löytyy yhdeksän kohtaa, joissa mainitaan suoraan sukupuoli sanana. Sukupuoli esiintyy sellaisenaan kuusi kertaa, sukupuolisensitiivisyys mainitaan kaksi kertaa ja sukupuolistereotyytiat yhden kerran. Tutkielmassani keskityn siis erityisesti näihin varhaiskasvatussuunnitelman kohtiin, joissa sukupuoli mainitaan suoraan. Lisäksi sukupuoleen liittyy muitakin käsitteitä ja asiayhteyksiä, joita analysoin varhaiskasvatussuunnitelmasta. Sukupuoli tulee esille puhuttaessa yhdenvertaisuudesta, tasa-

arvosta, lapsen oikeuksista, moninaisuudesta ja osallisuudesta. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista sukupuolta tarkasteltaessa esiin nousseet kohdat olen pilkkonut osioihin ja rakentanut ne uudelleen ehjäksi kokonaisuudeksi. Olen jakanut varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden sukupuolen mainitsevat kohdat kolmeen osa-alueeseen. Osa-alueisiin kuuluu *Varhaiskasvatuksen arvot*, sillä varhaiskasvatussuunnitelman arvoissa painotetaan yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta, mitkä linkittyvät vahvasti sukupuoleen ja sen käsittämiseen. Toisena osa-alueena on *Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa*, sillä varhaiskasvatussuunnitelma toteaa varhaiskasvatuksen olevan sukupuolisensitiivistä. Kolmantena osa-alueena on *Osallisuus ja oppimisympäristöt sukupuolen näkökulmasta*, sillä sukupuoli ja sukupuoliroolit tulevat esiin lasten osallisuudesta puhuttaessa. (Opetushallitus, 2016, 30.) Tarkastelen näitä kolmea osa-aluetta muun muassa Ylitapio-Mäntylän (2012), Teräksen (2012) ja Virkin (2015) tutkimuksista sekä Turjan (2017) ja Siippaisen (2017) artikkeleista esille tulleen tiedon kautta.

Koska aiheestani on ollut mediassa keskustelua, koen tärkeäksi ajantasaistaa aiempaa tutkimustietoa. Oikea tieto ja aiempi tutkimus saa vahvistusta uusien tutkimuksien myötä (Metsämuuronen, 2006, 17). Ilman tutkittua tietoa ei voida perustella tehtävää toimintaa. Osa tutkimuksista voi tuntua todemmalta kuin toiset. Silloin saattaa olla kyse siitä, että tutkimuksessa esille tulleet asiat tulevat lähelle lukijan omaa elämää. Tutkittava tieto on jollain tavalla tuttua omakohtaisesti ja näin oma kokemus vahvistaa tiedon todeksi. Tällöin kyseessä on kokemusmaailmojen yhtenevyys. (Eskola & Suoranta, 1998, 211.) Uusi tieto rakentuu vanhan tiedon pohjalle, vanha tieto toimii lähtömateriaalina uudelle tiedolle (Metsämuuronen, 2006, 17). Haasteena ennakkokäsityksissä on omien käsitysten vahvistaminen tietolähteillä. Siinä suhteessa on pysyttävä kriittisenä, vaikka omia näkemyksiä on jo valmiiksi.

3.2 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, joka voidaan nähdä sekä yksittäisenä metodina että väljänä teoreettisena kehyksenä (Tuomi & Sarajärvi, 2002, 93). Sisällönanalyysi on laadullinen analyysimenetelmä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 103). Laadullista analyysia tehdessä on huomioitava, että kaikkea löydettyä tutkimustietoa ei voida ottaa mukaan tutkimukseen, jos ne eivät aiheeseen liity. Aihe on rajattava tarkkaan ja rajatun aiheen sisällä raportoitava kaikki mahdollinen tutkimustieto. (Tuomi & Sarajärvi, 2002, 94.)

Sisällönanalyysissä aineiston sisältämät aihekokonaisuudet luokitellaan ja selitetään joko aineisto- tai teorialähtöisesti (Alila, 2013, 183).

Aineistolähteisessä analyysissä tutkimusaineistosta, tässä tapauksessa varhaiskasvatussuunnitelman perusteista, on tavoitteena luoda teoreettinen kokonaisuus. Tutkimuksen tarkoitus ja tehtävänasettelu määrittävät tutkimusaineiston analyysiyksikköjen valinnan. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 108.) Tutkimustehtävän mukaisesti olen siis valinnut varhaiskasvatussuunnitelman perusteista ne kokonaisuudet, joissa sukupuoli on merkittävässä roolissa. Kokonaisuudet eivät ole ennalta sovittuja ja harkittuja vaan määräytyvät tutkimustehtävän mukaan, mikä on tärkeää sisällönanalyysissä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 108).

Tutkimuksen avulla voidaan muuttaa toimintatapoja ja -malleja toimivammiksi (Eskola & Suoranta, 1998, 19). Tavoitteenani tutkimuksessa on tarkastella varhaiskasvatussuunnitelmaa sukupuolen näkökulmasta tieteellistä aineistoa hyväksi käyttäen. Eettisenä ongelmana koen tutkimusten tarkastelun kriittisesti. Tutkimuksista ei voi kerätä vain niitä osioita, jotka tukevat omia ennakkokäsityksiäni, vaan aiempaan tutkimukseen on suhtauduttava tarkastelevalla otteella (Eskola & Suoranta, 1998, 19). Aineistolähtöisessä analyysissä aikaisemmat havainnot, tiedot ja taidot eivät saa vaikuttaa analyysin tekemiseen (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 108). Kuitenkin on muistettava se, että jokainen ihminen tarkastelee asioita siitä näkökulmasta, mitä on aikaisemmin nähnyt tai kokenut. Tutkijan pitää yllättyä tai oppia tutkimuksensa tuloksista tutkimuksen edetessä. (Eskola & Suoranta, 1998, 19.) Tutkimuksessani pyrin kuvaamaan löytämäni tutkimustulokset neutraalisti, mutta tiedostan kuitenkin, että aikaisemmat asenteet ja opitut ajattelumallit voivat ohjata toimintaani huomaamattani. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä pyrin kiinnittämään huomiota juuri tähän seikkaan ja suhtautumaan kriittisesti tutkimukseen.

4 Varhaiskasvatuksen arvot

Varhaiskasvatussuunnitelman arvoperusta pohjautuu Suomen perustuslakiin. Suomen perustuslakiin (1999/731 6§) on kirjattu, että yksilöä ei pidä asettaa eri asemaan yksilöön liittyvän syyn perusteella, syitä voivat olla sukupuoli, ikä, alkuperä, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide terveydentila tai vammaisuus. Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan lapsen oikeuksiin kuuluu mahdollisuus itsensä ilmaisuun, mielipiteiden ja ajatusten esille tuomiseen sekä ymmärretyksi tulemiseen lapsen oman ilmaisun keinoilla. Lapsen on saatava hyvää opetusta, huolenpitoa sekä kannustavaa palautetta. (Opetushallitus, 2016, 19.)

4.1 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on edistää suomalaisen yhteiskunnan demokraattisia arvoja, joita ovat yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus (Opetushallitus, 2016, 19). Myös varhaiskasvatuslain (540/2018 3§) mukaan varhaiskasvatuksen tavoite on taata jokaiselle lapselle yhdenvertainen mahdollisuus varhaiskasvatukseen ja sen kautta edistää muun muassa sukupuolten tasa-arvoa. Laki siis nostaa esille tasa-arvon edistämisen, sukupuolten näkökulmasta.

Lapsilla tulee siis olla yhtäläinen mahdollisuus taitojensa kehittämiseen ja valintojen tekoon huolimatta lapsen sukupuolesta, syntyperästä tai kulttuuritaustasta (Opetushallitus, 2016, 19). Varhaiskasvattajan tulee pohtia, miten lapsen osallisuus toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla kussakin tilanteessa ja elämänvaiheessa (Turja & Vuorisalo, 2017, 38). Varhaiskasvatuksen henkilöstön on luotava päiväkotiiin moninaisuutta kunnioittava ilmapiiri (Opetushallitus, 2016, 19). Kunnioittavan ilmapiiriin myötä syntyy vastavuoroista luottamusta, mikä antaa mahdollisuudet lasten osallisuudelle (Turja & Vuorisalo, 2017, 38).

Yhdenvertaisuudella ei tarkoiteta yksilöiden samanlaisuutta, vaan yksilöiden kohtaamista ja kohtelua yhdenvertaisesti, riippumatta yksilön ominaisuuksista (Opetushallitus, 2016, 30). Eriarvoisuutta yksilöiden välille voi luoda esimerkiksi sukupuolittuneet toiminta- ja puhutavat (Siippainen, 2017, 212). Jos tytöille ja pojille tarjotaan erilaiset kulttuuriset toimintamallit ja -tavat sekä tilat liikkumiseen ja toimimiseen, se lisää eriarvoisuutta (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 17). Samoin jos lapsia puhutellaan tytöiksi tai pojiksi tilanteissa, joissa se ei ole tarpeellista, silloin lapsia ei kohdata ensisijaisesti yhdenvertaisina yksilöinä vaan sukupuolensa edustajina (Siippainen, 2017, 213).

4.2 Moninaisuus

Varhaiskasvatussuunnitelma kehottaa kasvattajia tarkastelemaan lähiyhteisön moninaisuutta, muun muassa sukupuolen moninaisuutta. (Opetushallitus, 2016, 44). Sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan sitä, että jokainen meistä kokee sukupuolensa eri tavalla (Seta, 2016, 8). Sukupuoli-identiteetti syntyy ihmisen sisäisestä tunteesta, eli siitä, tuntee ko hän olevansa nainen, mies tai jotain muuta (Huuska & Karvinen, 2012, 35). Kun ihminen kokee olevansa samaa sukupuolta kuin miksi hänet on syntymässään määritelty, puhutaan Cis-sukupuolisuudesta. Cis-sana on latinaa ja tarkoittaa 'tällä puolen'. Cis-sukupuolisuuden kokemuksesta vahvistetaan suomalaisessa kulttuurissa stereotypioilla. (Ristkari et al., 2018, 22.) Yleistämällä ja sukupuolistereotypioita vahvistamalla erot tyttöjen kesken sekä poikien kesken häivytyvät (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 17). Kaikki Cis-sukupuoliset ihmiset eivät kuitenkaan koe omakseen tyttöihin ja poikiin liitettäviä yleistyksiä ja stereotypioita (Ristkari et al., 2018, 22). Sukupuolen moninaisuus näkyy jokaisessa meissä (Seta, 2016, 8). Binäärinen sukupuolikäsitys jakaa sukupuolen kahteen toistensa vastakohtaan, naisiin ja miehiin (Ristkari et al., 2018, 22). Tytöt ovat kuitenkin keskenään erilaisia, mikä tarkoittaa sitä, että sukupuoli ei jakaudu vain kahteen. Kaikilla tytöillä ei ole yhteneväisiä ja samanlaisia kokemuksia tyttöydestä. Samalla tavalla pojatkin ovat keskenään erilaisia. Joku poika voi olla luonteeltaan herkkä ja rauhallinen, toinen taas vilkas ja liikkuvainen. Jokainen lapsi on erilainen, ainutlaatuinen ja yhdenvertainen. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 17.)

Kaikki ihmiset eivät sovi binääriseen sukupuolikäsitykseen eivätkä ole Cis-sukupuolisia (Ristkari et al., 2018, 22–23). Sukupuolen kokemuksesta on vaihtelua yksilöiden välillä, niin fyysisessä kehityksessä kuin psyykkisessä kokemuksessakin (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017, 33). Cis-sukupuolisten lisäksi on myös muun muassa transsukupuolisia, intersukupuolisia, muunsukupuolisia tai kokonaan sukupuolettomia ihmisiä (Ristkari et al., 2018, 22–23). Yksilön kokemus omasta sukupuolestaan on tietysti yksilölle kaikista tärkein: sukupuoli on se, miksi se koetaan (Seta, 2016, 8). Transsukupuolisten ihmisten sukupuoli ei vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta. Transihmisen sukupuoli voi olla mies, nainen tai jotain muuta, 'trans'-sana itsessään ei siis tarkoita sukupuolta. Trans on latinaa ja tarkoittaa 'toisella puolen'. Transnainen on sukupuoleltaan nainen ja transmies on mies, etuliite trans vain viittaa siihen, että hänelle syntymässä määritelty sukupuoli ei vastaa hänen sukupuoltaan. (Ristkari et al., 2018, 23.) Yhteiskunnallisesti ja yksilön kannalta on tärkeää, että jokaisella ihmisellä on itsemääräämisoikeus sukupuolensa suhteen (Seta, 2016, 8). Intersukupuolisen lapsen sukupuolta ei ole voitu määrittää syntymässä, mutta aivan kuten muidenkin,

intersukupuolisen lapsen sukupuoli-identiteetti muodostuu hänen kasvaessaan (Ristkari et al., 2018, 23).

Sukupuolen moninaisuus viittaa siihen, että sukupuolia on enemmän kuin vain nainen ja mies (Seta, 2016, 8). Sukupuolen moninaisuuteen lukeutuu sekä sukupuolivähemmistöt että sukupuolienemmistöt (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017, 33). Kun korostetaan sukupuolia olevan enemmän kuin vain kaksi, voidaan puhua myös sukupuolten moninaisuudesta. Monikolla viitataan siis siihen, että sukupuoli-identiteettejä on monia ja monenlaisia. (Seta 2016, 8.) Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan ihmisten, sukupuolten ja perheiden moninaisuutta tulee kunnioittaa (Opetushallitus, 2016, 44). Jokainen sukupuoli koostuu siis yksilöllisesti niistä piirteistä, mitä pidetään kulttuurissamme joko feminiinisinä, maskuliinisina tai neutreina (Seta, 2016, 8). Voimme oppia toisistamme enemmän, kun kohtaamme toisemme uteliaana, sen sijaan että tekisimme toisistamme oletuksia sukupuolen perusteella (Moring, 2019, 30). Lapsella on oikeus omien lähtökohtiensa kautta muodostaa käsitystä itsestään, identiteetistään ja maailmasta (Opetushallitus, 2015, 19).

5 Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatussuunnitelma toteaa varhaiskasvatuksen olevan sukupuolisensitiivistä. Varhaiskasvattajat tukevat sukupuolisensitiivisyyttä rohkaisemalla lapsia tekemään valintojaan ilman sukupuoleen sidottuja stereotyyppisiä rooleja tai ennakko-oletuksia. (Opetushallitus, 2016, 30.) Sukupuolisensitiivisyydellä tarkoitetaan kasvattajan kykyä nähdä omiansa sekä muiden kasvattajien sukupuolittuneita tapoja (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 26). Sukupuolisensitiivinen kasvattaja ei odota lapselta tiettyjä asioita tämän sukupuolen vuoksi, vaan antaa lapsen ilmaista itseään omalla luonteenomaisella tavallaan (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 64).

Varhaiskasvatussuunnitelma kehottaa kasvattajia pohtimaan, miten heidän puheissaan, eleissään, teoissaan ja toimintatavoissaan näkyvät asenteet esimerkiksi kieliä, etnisyyttä, katsomusta, vammaisuutta, sukupuolta ja sen moninaisuutta kohtaan (Opetushallitus, 2016, 30). Sukupuoleen liittyvät käytännöt voivat tulla kasvattajan eteen arkisissa tilanteissa. Esimerkiksi pukeutumiseen liittyy sukupuolisia käytäntöjä. Kun lapsi ei toimikaan ennalta ajateltujen sukupuolisten käytäntöjen mukaisesti se voi hämmentää kasvattajaa. Kasvattajan tulee pohtia ja puntaroida omia asenteitaan, mistä ne johtuvat. Kuka sen määrittää mitkä vaatteet on suunnattu tytöille ja mitkä pojille? (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 74.) Oman toiminnan kyseenalaistamisen lisäksi kasvattajan tulee antaa lapsille tilaa ihmetellä ja pohtia ympäröivää maailmaa. Lapsen tulee tuntea, että hänen kysymyksensä, ajatuksensa ja pohdintansa ovat merkityksellisiä (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 64.) Jos kasvattajan kielenkäyttö ja toimintatavat ovat sukupuolittuneita, se välittyy myös lapsille (Opetushallitus, 2016, 30). On siis tärkeää, että jokainen kasvattaja miettii oman toimintansa kautta sukupuolittuneita käytäntöjä ja kiinnittää huomiota tasa-arvon toteutumiseen (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 194).

Aikuisten vastuulla on lapsen jokapäiväisen arjen rakentaminen (Siippainen, 2017, 219). Lasten kanssa tarkastellaan nykyhetkeä käsittelemällä heitä askarruttavia tai kiinnostavia ajankohtaisia asioita (Opetushallitus, 2016, 44). Kasvuympäristön ollessa avoin ja hyväksyvä, lasten on helpompi ilmaista itseään ja sukupuoltaan. Lapset aistivat kasvattajien asenteet ja odotukset ja jos ne eivät vastaa lasten kokemusta itsestään, lapset saattavat alkaa piilottamaan omia toiveitaan, mielenkiinnon kohteitaan ja puolia persoonastaan. (Huuska & Karvinen, 2012, 36.) Lasten leikkien havainnointi, kasvattajan oman toiminnan reflektointi sekä oppimisympäristöjen tarkastelu sukupuolinäkökulmasta ovat ensimmäisiä toimia kohti

sukupuolittuneiden käytäntöjen purkamista ja sukupuolisensitiivistä kasvatustoimintaa (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 194). Varhaiskasvatuksen tavoitteena on kasvattaa lapsia niin, että he ymmärtäisivät ihmisten olevan erilaisia, mutta samanarvoisia (Opetushallitus, 2016, 44).

5.1 Sukupuoli lasten leikissä

Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan lapsen oikeuksia ovat leikkiminen, oppiminen leikkimisen kautta ja oppimastaan iloitseminen (Opetushallitus, 2015, 19). Varhaiskasvattajien tehtävänä on havainnoida lasten leikkiä, sillä se lisää ymmärrystä lasten ajattelusta ja heidän kiinnostuksen kohteistaan (Opetushallitus, 2016, 39). Kasvattajien näkemykset lasten leikeistä näyttäytyvät sukupuolistereotypioita vahvistavina (Virkki, 2015, 109). Koska sukupuolistereotypiat voivat vahvistua huomaamattakin, varhaiskasvatussuunnitelma kehottaa varhaiskasvattajia tarkastelemaan tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä (Siippainen, 2017, 210–211). Toimiessaan yhdessä kasvattajien kanssa lasten maailmankuva muotoutuu, minkä vuoksi kasvattajien asenteet, odotukset ja oletukset vaikuttavat siihen, millaisena lapsi näkee itsensä (Virkki, 2015, 145).

Aikaisemmissa tutkimuksissa tyttöjen ja poikien leikkiteemat ovat osoittautuneet varsin pysyviksi ja sukupuolistereotyypisiksi valinnoiksi. Kasvattajien on kuvattu ohjaavan lapsia sukupuolistereotyyppien mukaisiin leikkeihin, näin vahvistaen ja ylläpitäen stereotyypisiä odotuksia sukupuolten toimintatavoista. (Virkki, 2015, 44.) Sukupuolittuneilla toimintamalleilla lasten leikissä on kauaskantoiset vaikutukset. Esimerkiksi ohjaamalla tyttöjä hoivaleikkeihin ja kannustamalla poikia rakentamiseen toistetaan yhteiskunnan rakenteita, joissa miehillä ja naisilla on työelämässä, lastenhoidossa ja kotitöissä erilaiset asemat. (Siippainen, 2017, 220.)

Nykyinen varhaiskasvatussuunnitelma kehottaa varhaiskasvattajia tunnistamaan lasten keskinäisistä kohtaamisista eriarvoistavat piirteet sekä puuttumaan niihin hienotunteisesti ja johdonmukaisesti (Opetushallitus, 2015, 30). Sukupuolittuneiden käytäntöjen havaitsemisessa ja purkamisessa voi auttaa, jos kääntää tilanteen toisin sukupuolen näkökulmasta. Kasvattaja voi siis pohtia, toimisiko samalla tavalla tilanteessa, jos kyseessä olisi pojan sijasta tyttö tai tytön sijasta poika. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 195.)

Havaitakseen lasten leikkialoitteita ja vastatakseen niihin myös sopivalla tavalla, kasvattajat tarvitsevat herkkyyttä, ammattitaitoa sekä sukupuolisensitiivisyyttä (Opetushallitus, 2016,

39). Leikkiessään lapset pääsevät tekemään omia päätöksiään ja valintojaan (Virkki, 2015, 92). Leikin kautta kasvattaja voi ymmärtää paremmin myös lapsen tunteita ja kokemuksia. Havainnoinnista saatuja tietojaan kasvattaja käyttää leikin ja muun toiminnan suunnitteluun ja ohjaukseen. (Opetushallitus, 2016, 39.)

Virkin (2015) tutkimuksessa lapsien toiminnassa ja leikkivälinetoiveissa näkyvät perinteiset sukupuoliroolit ja stereotypiat. Poikien toiveissa näkyy kamppailu, vauhti ja vauhdikas toiminta, kun taas tyttöjen toiveissa korostui rauhallisemmat toiminnot kuten vaikkapa askartelu ja piirtäminen. (Virkki, 2015, 94.) Kun sukupuolittuneisiin asenteisiin kiinnitetään huomiota, kyse ei ole siitä, että sukupuoli pitäisi häivyttää. Sukupuolittuneet puhuttelut ja toimintamallit saattavat rakentaa ja ylläpitää melko kapeita käsityksiä sukupuolesta ja siksi asenteisiin pitää kiinnittää huomiota. (Teräs, 2012, 118.) Kuitenkin, Virkin tutkimuksessa myös tytöt toivoivat päiväkotiin liikuntaa; kiipeilyä ja liukumäestä laskemista (Virkki, 2015, 94). Vaikka lapsien toiminta ja leikkivälinetoiveet olisivatkin suurimmaksi osaksi sukupuolistereotyyppioita vahvistavia, niin kaikkien lasten kohdalla näin ei kuitenkaan ole. Sukupuolittuneet roolit lasten leikeissä saattavat olla myös kasvattajilta opittuja malleja. Siksi kasvattajien on oltava herkkinä lasten leikkialoitteissa ja ohjata lapsia yksilöllisesti heitä kiinnostavien leikkien pariin. Varhaiskasvatussuunnitelma haastaa kasvattajia tarkastelemaan omaa sekä lasten toimintaa uusilla tavoilla (Opetushallitus, 2016, 44). Kasvattajan tulee kiinnittää huomiota omiin sekä lasten toimintatapoihin ja kielenkäyttöön (Siippainen, 2017, 211).

5.2 Pedagogiikka ja vuorovaikutus

Varhaiskasvatuksessa lapset toimivat vuorovaikutuksessa sekä kasvattajien että ikäryhmänsä kanssa (Shaughnessy & Kleyn, 2012, 4). Lapsen oman identiteetin ja itsetunnon kehitystä kasvattaja voi tukea myönteisen ja kannustavan vuorovaikutuksen kautta (Opetushallitus, 2015, 30). Kehujen kautta lapsi saa tietoa siitä, millaiset toimintatavat ovat toivottuja ja mitä arvostetaan. Kehut ovat yksi tapa vahvistaa lapsen itsetuntoa. (Teräs, 2012, 104.) Kehuminen on myös keino rakentaa ja ylläpitää järjestystä päiväkodissa sekä luoda käsityksiä vallitsevista kulttuurisista koodeista ja odotuksista. (Teräs, 2012, 105.) Kehuista lapsi voisi siis poimia asioita, joita häneltä odotetaan. Myös toisille lapsille suunnatut kehut voivat vaikuttaa siihen, miten lapsi kokee itsensä. Sukupuolittuneilla ilmauksilla vahvistetaan jonkin asian kuulumista enemmän tytöille tai enemmän pojille kuuluvaksi (Teräs, 2012, 116). Jos tyttöjä kehuaan

ulkonäöstä ja poikia toiminnallisuudesta, se kertoo lapsille, millaisia heidän odotetaan olevan. Kasvattajan tulee kiinnittää huomiota ovatko hänen kehunsa ja ilmauksensa lapsille sukupuolistereotypioita vahvistavia.

Vuorovaikutuksen myötä lapsi oppii käyttäytymissääntöjä ja tunnetaitoja, lapsi oppii antamaan itsestään ja ottamaan vastaan kehuja ja palautetta (Shaughnessy & Kleyn, 2012, 4). Vuorovaikutus läheisissä ihmissuhteissa on vahvasti yhteydessä siihen, miten lapsi oppii erittelemään, nimeämään ja säätelemään tunteitaan (Koivula & Laakso, 2017, 117). Kasvattaja auttaa lasta tunnetaitojen kehittämisessä esimerkiksi nimeämällä omia ja lapsen tunteita. Kasvattajan tulee keskustella lapsen kanssa tunteiden syistä ja siitä, miten erilaisia tunnekokemuksia voi sietää ja hallita. (Koivula & Laakso, 2017, 119.) Tunteiden ilmaisu on oltava mahdollista kaikille lapsille. Esimerkiksi lausahdus ”isot pojat eivät itke” tuottaa lapselle sukupuolittuneen käsityksen tunteiden ilmaisemisesta. Varhaiskasvatuksessa on huolehdittava siitä, että jokainen lapsi kokee olevansa hyväksytty sellaisena kuin on, ilman sukupuoliin kohdistuvia odotuksia (Opetushallitus, 2016, 52). Kasvattaja tukee lapsen kasvua kyseenalaistamalla sukupuolittuneita käytäntöjä, tasa-arvoasioita ja totuttuja toimintatapoja (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 27).

Päiväkodin ihmissuhteet ovat merkittäviä lasten elämässä, lapset haluavat paljon kavereita mutta myös läheisiä ystävyssuhteita (Virkki, 2015, 99). Lapset kokevat myös kasvattajat tärkeiksi ja haluavat heiltä apua ja tukea (Virkki, 2015, 101). Varhaiskasvatuksessa lapsella on oikeus yhteisöllisyyteen sekä ryhmään kuulumiseen (Opetushallitus, 2015, 19). Virkin (2015) tutkimuksen mukaan päiväkodissa pojilla ilmenee enemmän käyttäytymiseen ilmeneviä ongelmia kuin tytöillä. Kasvattajien toimintaa ohjaa se, millainen käsitys kasvattajalla on lapsesta. Kasvattajan ja lapsen vuorovaikutukseen vaikuttaa kasvattajan luoma kuva lapsesta, esimerkiksi jos kuva lapsesta on kielteinen, kasvattaja suhtautuu myös lapsen toimintaan kielteisemmin. (Virkki, 2015, 36.) Myös sukupuolen kannalta leimaava kuva lapsesta on ongelmallinen. Lasten pitää saada ilmaista sukupuoltaan oman näkemyksensä mukaisesti (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 80). Muiden uskomukset lapsesta voivat toimia itseään toteuttavina ennusteina, jolloin lapsen käytös muovautuu sen mukaan, millaiseksi kasvattaja ja mahdollisesti muut lapset ovat hänet leimanneet (Virkki, 2015, 36). Kasvattajan pitää tukea lasta, kun lapsi pohtii sukupuoleen liittyviä käytäntöjä ja kyseenalaistaa niitä (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 80).

6 Osallisuus ja oppimisympäristöt sukupuolen näkökulmasta

Varhaiskasvatussuunnitelmassa sukupuoli tulee esiin puhuttaessa lasten osallisuudesta ja oppimisympäristöjen kehittämisestä. Lasten osallisuutta toteutettaessa on otettava huomioon varhaiskasvatuksen periaate lasten yhdenvertaisuudesta. Jokainen lapsi kohdataan ensisijaisesti yksilönä, eikä sukupuolensa edustajana. Varhaiskasvattajan tulee kiinnittää huomiota sukupuolittuneisiin asenteisiin ja sukupuolistereotypioihin myös oppimisympäristöjä suunnitellessa ja kehittäessä (Opetushallitus, 2016, 32).

6.1 Lasten osallisuus

Lasten oikeuksia ovat muun muassa kuulluksi tuleminen ja osallistuminen asioihin, jotka vaikuttavat lapsen omaan elämään (Opetushallitus, 2016, 24). Lapsia pitää kuitenkin myös suojella, mikä voi aiheuttaa ristiriidan. Estävätkö kasvattajat suojelun varjolla lapsien osallistumisen heitä koskevaan päätöksentekoon? (Turja & Vuorisalo, 2017, 37.) Lasten osallisuus vaikuttaa demokratiaan, sukupuolten tasa-arvoon ja monipuoliseen toimintaan päiväkodissa (Virkki, 2015, 6). Varhaiskasvattajien on taattava, että lapsilla on mahdollisuus omaan elämäänsä osallistumiseen ja vaikuttamiseen (Opetushallitus, 2016, 24). Lapsia osallistamalla kasvattaja voi myös löytää tärkeitä näkökulmia lapsen suojelun kannalta: mitkä asiat esimerkiksi huolestuttavat lapsia (Turja & Vuorisalo, 2017, 37). Kun lapsilla on mahdollisuus tehdä päätöksiä ja valintoja, heille syntyy kokemus osallisuudesta (Virkki, 2015, 105). Kasvattajan tehtävänä on kannustaa lapsia oma-aloitteisuuteen sekä tukea lasten osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja (Opetushallitus, 2016, 24). Jos kasvattajilla on sukupuolittuneita odotuksia lapsiin liittyen, kasvattaja asennoituu eri tavalla tyttöjen ja poikien toimintaan (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 71). Kasvattajan tulee vahvistaa lasten yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa (Opetushallitus, 2016, 32). Kasvattajan tulee antaa kaikille lapsille tilaa niin itsenäiseen kuin yhteiseen päätöksentekoon, lapsen sukupuolesta riippumatta (Virkki, 2015, 105).

Lasten osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja vahvistetaan kohtaamalla lapset arvostaen, kuuntelemalla heidän ajatuksiaan sekä vastaamalla heidän aloitteisiinsa. Päiväkodin toimintaa suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan kasvattajien ja lasten vuorovaikutuksessa. (Opetushallitus, 2016, 24.) Lasten osallisuus pitää tiedostaa laajemmin, lapsia tulee siis osallistaa myös perustoiminnoissa, että lapsille syntyisi leikinomainen, luonteva ja

toiminnallinen yhteys omaan elämäänsä, itseensä ja toisiinsa (Virkki, 2015, 6). Yhdessä toimien lapset oppivat vuorovaikutustaitojen lisäksi yhteisten sääntöjen, sopimusten sekä luottamuksen merkitystä. Osallistumisen ja vaikuttamisen kautta lapset kehittävät käsitystä itsestä, kasvattavat itseluottamusta ja kehittävät sosiaalisia taitoja. (Opetushallitus, 2016, 24.) Kun lapset ovat mukana suunnittelussa avautuu myös kasvattajille mahdollisuus oppia lapsilta. Kasvattajan kuunnellessa lasta, voi kasvattaja oppia kohtaamaan lapsen yksilöllisesti ja ymmärtää, mistä juuri tämä lapsi on kiinnostunut. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 190.) Tällöin kasvattaja kohtaa lapsen nimenomaan yksilönä, eikä vain sukupuolensa edustajana.

Varhaiskasvatussuunnitelmaan on kirjattu, että lapsella on oikeus monipuoliseen tietoon, tunteiden ja ristiriitojen käsittelyyn sekä uusien asioiden kokeiluun ja opetteluun (Opetushallitus, 2015, 19). Lasten osallisuus lähtee elämänläheisyydestä, lapsikeskeisyydestä ja lasten toimijuudesta sekä lapsille merkityksellisen toiminnan kautta (Virkki, 2015, 60). Lasten mielenkiintojen lisäksi kasvattajan tulee vahvistaa myös niitä taitoja, joissa lapsi ei ole niin vahva (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 190). Kuitenkin kun lapsi tietää, että vaihtoehtoja on, se lisää lapsen kokemusta osallisuudesta (Virkki, 2015, 105). Tietysti nämä vaihtoehdot ovat usein kasvattajien asettamia. Kasvattajan tulee huomioida, liittykö osaamisen ja taitojen vaatimukseen sukupuolittuneita käsityksiä, eli mitä tyttöjen tai poikien pitäisi osata (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 190). Kasvattajan on otettava lapsen osallisuus huomioon siitä näkökulmasta, että lapset ovat keskenään yhdenvertaisia lapsiryhmässä. Kun kasvatuksessa huomioidaan, että ei ole vain yhtä tapaa ajatella ja lähestyä asioita, vaan lukuisia tapoja ja näkökulmia, se vapauttaa sekä lapsia että kasvattajaa (Eerola-Pennanen & Turja, 2017, 195).

6.2 Oppimisympäristöt

Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissäkin mainitaan sukupuolten tasa-arvo. Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan oppimisympäristöjä tulisi suunnitella ja kehittää sillä tavalla, että ne vahvistavat yhdenvertaisuutta sekä sukupuolten tasa-arvoa (Opetushallitus, 2016, 32). Yhteisöllisyys ja demokratia toteutuvat, kun lapset osallistuvat yhdenvertaisina jäseninä toiminnan ja oppimisympäristöjen suunnitteluun ja muokkaamiseen (Virkki, 2015, 147). Kasvattajan on siis huomioitava, että jokainen lapsi pääsee osaksi suunnittelua yhdenvertaisena yksilönä. Tasa-arvosuunnitelma kehottaa kasvattajia puhuttelevaan yksilöitä heidän omilla nimillään, sen sijaan että lapset jaotellaan sukupuolensa perusteella (Opetushallitus, 2015, 27). Jokainen lapsi on tärkeä ja kasvattajan täytyy kuulla lasta ja hänen

taustaansa sekä lapsen ajatuksia ja mielipiteitä. Lapsilla onkin usein avarakatseisempia näkemyksiä maailmasta (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 27.) Näin ollen lapsia havainnoimalla aikuiset voivatkin huomata omassa toiminnassaan sukupuolittuneita toimintamalleja.

Oppimisympäristöjä kehittämällä rikotaan perinteisiä sukupuolistereotypioita (Opetushallitus, 2016, 32). Opetuksen lähtökohtana saattaa toimia ajatus siitä, että kaikilla lapsilla on sama, yhtenäinen ajatustapa ja kokemusmaailma (Eerola-Pennanen & Turja, 2017, 195). Näin ei kuitenkaan ole, vaan lapsiryhmä on aina moninainen yksilöiden muodostama kokonaisuus. Virkin (2015) tutkimuksen mukaan kasvattajien kuvaamat leikit näyttäytyvät sukupuolittuneina. Kasvattajat ovat valmiiksi suunnitelleet ja rakentaneet perinteisiä hoivaamiseen ja toisista huolehtimiseen liittyviä leikkimaailmoja, joita tarjotaan tyttöjen käytettäväksi. Tutkimuksesta kävi ilmi, että pojilla on mahdollisuus tyttöjä itsenäisemmin rakentaa leikkimaailmoja, jotka nousevat heidän omista lähtökohdistaan. (Virkki, 2015, 145.) Lapsiryhmässä tulee pohtia erilaisia leikkimisen mahdollisuuksia, sukupuoliin katsomatta (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 81). Sukpuolistereotypiat vahvistuvat, jos kasvattaja ohjaa lapsia perinteisten sukupuoliodotusten mukaisesti (Virkki, 2015, 44). Kasvattajan ei siis pidä ohjata lasta sukupuolen perusteella vaan pohtia ennemminkin sitä, mitä kyseinen lapsi haluaa leikkiä ja mistä hän on yksilönä kiinnostunut. Kun oppimisympäristöt ja toimintaympäristöt nähdään vain sukupuolittuneiden toimintamallien kautta, pistämällä pojat autoleikkiin ja tytöt kotileikkiin, vahvistetaan sukupuolistereotypioita. Varhaiskasvatuussuunnitelma omalta osaltaan haastaa kasvattajia pohtimaan, kehittämään ja uudistamaan näitä tuttuja perinteisiksi muodostuneita oppimisympäristöjä.

Jos toimintakulttuuria ja oppimisympäristöjä halutaan kehittää, on ensiarvoisen tärkeää, että työyhteisössä keskustellaan asenteista, jotka koskevat yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa (Opetushallitus, 2016, 30). Kaikille lapsille pitää antaa yhtäläiset mahdollisuudet toimimiseen, kasvamiseen ja oppimiseen, huolimatta sukupuolestaan. (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 27). Lapsiryhmän moninaisuus tulee nähdä rikkautena (Eerola-Pennanen & Turja, 2017, 195). Tasa-arvokasvatuksen myötä kasvattajat katsovat arjen tuttuja käytäntöjä ja asioita uusin silmin näkökulmaa vaihtaen (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 27). Kun lapset otetaan mukaan kehitystyöhön, lapsille tarjotaan mahdollisuus kasvaa tietoisiksi omista vaikutusmahdollisuuksistaan. Samalla lapset saavat myös tilaisuuden edistää koko yhteisön hyvinvointia, minkä myötä lapsille tarjotaan mahdollisuus kasvaa demokraattisiksi ja kriittisiksi kansalaisiksi. (Virkki, 2015, 147.)

Oppimisympäristöissä tuodaan näkyväksi kulttuurista moninaisuutta sekä edistetään lasten kielellistä kehitystä (Opetushallitus, 2016, 32). Moninaisuuden laajemman määrittelyn mukaan voidaankin puhua muun muassa kulttuurien moninaisuudesta (Leinonen, 2015, 102). Kulttuurista moninaisuutta on erilaiset perheet, perheiden erilaiset katsomukset, uskonnot, perinteet kasvatustähtämykset ja perhemallit. Kulttuurisen moninaisuuden kunnioittaminen on tärkeää kasvatustyössä (Eerola-Pennanen, 2017, 222.) Aivan kuten kulttuurien moninaisuudella, myös sukupuolen moninaisuudella viitataan siihen, että olemme kaikki erilaisia. Sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan juuri sitä, että ihmisten välillä on eroja niin sukupuolen sisällä kuin sukupuolten välilläkin (Leinonen, 2015, 102). Sukupuolen moninaisuutta tulee kunnioittaa (Opetushallitus, 2016, 19). Joskus moninaisuus voi olla jopa pienempää sukupuolten välillä kuin sukupuolen sisällä (Leinonen, 2015, 102).

7 Tulosten yhteenveto

Tässä osiossa tarkastelen vielä tarkemmin tutkimuskysymyksiini löytyneitä vastauksia. Pyrin esittämään tiivistetysti sisällönanalyysini keskeisimmät tulokset. Aineistosta esille tulleita osa-alueita olen tarkastellut tutkimuskirjallisuuden valossa.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni kuului näin: miten sukupuoli näkyy varhaiskasvatussuunnitelmassa. Aineistonani toimi siis Opetushallituksen (2016) laatima Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Etsin varhaiskasvatussuunnitelmasta ne kohdat, joissa mainitaan sukupuoli. Suoraan sukupuoli sanana mainitaan kuusi kertaa, sukupuolisensitiivisyys kaksi kertaa ja sukupuolistereotypiat yhden kerran. Sukupuoli liittyy kuitenkin myös arvokasvatukseen, lapsen oikeuksiin, moninaisuuteen, osallisuuteen ja oppimisympäristöihin, joten analyysissäni on huomioitu myös nämä kohdat varhaiskasvatussuunnitelmassa. Varhaiskasvatussuunnitelma korostaa edeltäjiänsä enemmän yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta.

Jaoin varhaiskasvatussuunnitelman perusteista löytämäni sukupuolisidonnaiset asiayhteydet kolmeksi kokonaisuudeksi. Osiot nimesin seuraavalla tavalla: *Varhaiskasvatuksen arvot*, *Sukupuolisensitiivisyys varhaiskasvatuksessa* sekä *Osallisuus ja oppimisympäristöt sukupuolen näkökulmasta*. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden arvoissa sukupuoli näkyy siten, että ketään ei saa asettaa eri asemaan esimerkiksi yksilön sukupuolen perusteella (Opetushallitus, 2016, 15). Varhaiskasvatuksen tehtävä on edistää yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja moninaisuutta. Lapsilla tulee olla yhtäläinen mahdollisuus taitojensa kehittämiseen ja valintojen tekemiseen, huolimatta lapsen sukupuolesta. (Opetushallitus, 2016, 19.) Sukupuolittuneet toiminta- ja puhutavat luovat eriarvoisuutta yksilöiden välille, siksi kasvattajan on tärkeää kiinnittää huomiota omaan toimintaansa (Siippainen, 2017, 212).

Tutkimuskirjallisuuden kautta tuli ilmi, että sukupuolen moninaisuuden vuoksi sukupuolen on tärkeää näkyä varhaiskasvatussuunnitelmassa. Siksi toisena kysymyksenäni on: mitä sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan. Sukupuolen moninaisuus käsitteenä tarkoittaa sitä, että jokainen meistä kokee sukupuolensa eri tavalla (Seta, 2016, 8). Sukupuolen moninaisuuteen viitattaessa tarkoitetaan siis sitä, että sukupuolia on monia, sekä sitä, että sukupuolen sisällä ihmiset ovat keskenään erilaisia. Moninaisuutta tulee kunnioittaa (Opetushallitus, 2016, 19).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa todettiin varhaiskasvatuksen olevan sukupuolisensitiivistä (Opetushallitus, 2016, 30). Sukupuolisensitiivinen kasvattaja omaa taidon huomata omat ja toisten kasvattajien luomat sukupuolittuneet käytännöt (Ylitapio-Mäntylä, 2012, 26). Sukupuolisensitiivinen kasvattaja kohtaa siis lapset ensisijaisesti yksilöinä eikä sukupuolensa edustajina. Sukupuolisensitiivisen kasvatuksen tarve tuli myös ilmi tutkimuksista (Virkki 2015, Teräs 2012), joissa kuvattiin sukupuolistereotyyppien vahvistamista, niin lasten leikissä kuin leikin ohjauksessa sekä vuorovaikutuksessa. Varhaiskasvatussuunnitelma haastaa kasvattajia tarkastelemaan omaa sekä lasten toimintaa uusin tavoin, sukupuolistereotyyppien rikkomiseksi (Opetushallitus, 2016, 44, 32).

Lasten yhdenvertaisuus on muistettava myös lasten osallisuudesta puhuttaessa. Varhaiskasvatussuunnitelma kirjaa, että jokainen lapsi on kohdattava ensisijaisesti yksilönä, eikä sukupuolensa edustajana (Opetushallitus, 2016, 32). Kasvattajan tulee siis osallistaa lapsia päiväkodin toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen sekä oppimisympäristöjen muokkaamiseen. Kasvattajan pitää kiinnittää huomiota sukupuolittuneisiin ilmauksiin ja toimintatapoihin. Sukupuolittuneet toimintatavat ovat usein arjessa piilossa. Sukupuoleen liittyvät rakenteet muuttuvat hitaasti, mutta uudistuneessa suunnitelmassa eriarvoisuudet nostetaan aikaisempaa paremmin esille. (Siippainen, 2017, 219–220.)

8 Pohdinta

Tutkielmassa käyttämäni tutkimuskirjallisuus toi esille, että sukupuolittuneisuus näkyy arjen käytänteissä, tiedostivat kasvattajat sen tai eivät. Vaikka varhaiskasvatussuunnitelma asettaa tavoitteet sukupuolittuneisuuden vähentämiseksi, on eri asia, miten se näyttäytyy käytännössä päiväkodeissa varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksessani selvitin, kuinka sukupuoli näkyy varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, jatkotutkimuksena voi selvittää, kuinka sukupuoli ja sukupuolittuneet käytänteet ja toimintatavat näyttäytyvät päiväkodin arjessa. Sukupuolittuneisuutta voisin tutkia myös lasten näkökulmasta. Lapsia ja lapsuutta koskevat tutkimukset antavat äänen lapsille, heidän omille näkemyksilleen ja kokemuksilleen. Lapsitutkimuksissa lapsuus nähdään merkityksellisenä, eikä vain valmistautumisena aikuisuuteen (Penn, 2014, 129).

Varhaiskasvatussuunnitelman arvoperustan periaatteita on avattu, mutta konkreettiset toimintamallit jäävät puuttumaan. Varhaiskasvatussuunnitelma kehottaa kuitenkin kasvattajia tarkastelemaan omaa toimintaansa. Lasten yhdenvertaisuutta on vahvistanut jokaisen lapsen subjektiivinen oikeus varhaiskasvatukseen (Turja & Vuorisalo, 2017, 39). Jatkotutkimuksena voisi selvittää myös, miten varhaiskasvattajat tulkitsevat ja toteuttavat varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa esitettyä arvoperustaa. Varhaiskasvatussuunnitelma antaa kasvattajille ohjeeksi suunnitella ja kehittää oppimisympäristöjä niin, että ne vahvistavat yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa. Sen myötä myös sukupuolistereotypiat rikkoontuisivat. (Opetushallitus, 2016, 32). Suunnitelma antaa siis ohjeistuksen, mutta toimintatapaa tavoitteen saavuttamiseksi ei tarjota. Jää kasvattajien tehtäväksi selvittää, millä tavoin oppimisympäristöjä pitää suunnitella ja kehittää niin, että sukupuolistereotypiat rikkoontuisivat. Tiukat kategorisoinnit sukupuolten välillä jo lapsuudessa kytkeytyvät laajempiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka ovat suotuisampia toisille ja epävarmempia toisille (Siippainen, 2017, 220).

Lapsuudessani yhteiskunnassa ja mediassa puhuttiin sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Varhaiskasvatussuunnitelmaa lukiessani kuitenkin huomasin, että siellä puhutaan sukupuolten tasa-arvosta. Sana 'välinen' on jätetty siis virallisista asiakirjoista pois. Kandidaatin tutkielmani myötä olen ymmärtänyt, että juurikin tuo 'välinen'-sana viittaa kahteen sukupuoleen, naiseen ja mieheen, joiden välillä on tai pitää olla tasa-arvo. 'Välinen'-sanan

poisto viittaa myös siihen, että nykyään sukupuolia ajatellaan olevan enemmän kuin kaksi ja tasa-arvon pitää toteutua kaikkien sukupuolten osalta.

Koen, että sukupuolen moninaisuudesta ei ihmisen historian aikana ole kovin montaa vuotta tai vuosikymmentä puhuttu, siksi tutkimusta aiheesta löytyy vielä suhteellisen vähän. Tutkimusta kuitenkin tehdään ja uusia määritelmiä sukupuolen eri muodoille on jo keksitty. Uskon, että käsitteiden määrittely ja nimeäminen voi osaltaan helpottaa sukupuolivähemmistöjen kokemusta itsestään. On hyvä saada tietää, että on muitakin, jotka ajattelevat saman suuntaisesti sukupuolikokemuksestaan. Jokaisen ihmisen on tärkeää tulla hyväksytyksi ja rakastetuksi sellaisena kuin he ovat. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on huolehtia siitä, että jokainen lapsi kokee olevansa hyväksytty omana itsenään (Opetushallitus, 2016, 52). Siksi on tärkeää puhua sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuolen näkökulman huomioimisesta varhaiskasvatuksessa.

8.1 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksessani on otettava huomioon se, että lähtökohtaisesti näin sukupuolen moninaisuudesta puhumisen positiivisena asiana. Pyrin kuitenkin tarkastelemaan, tulkitsemaan ja analysoimaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteita vertaisarvioidun tutkimuskirjallisuuden valossa, mitään peittelemättä. Tutkimuskirjallisuudesta kävi ilmi, että esimerkiksi sukupuolta määritellään eri tavoin. Sukupuolen määrittely on koettu haastavaksi. Näin ollen on mahdollista, että olen tulkinut määrittelyn eri tavalla kuin alkuperäinen kirjoittaja.

Tutkielmani lähteinä toimineet kirjat ja artikkelit ovat tuoreita ja vertaisarvioituja. Huomattava osuus tutkimusaineistostani on ilmestynyt 2010-luvun jälkeen, mikä kertoo siitä, että tutkimustieto ei ole vanhentunut. Lähteinäni on myös oppaita ja tietokirjoja. Vaikka suhtauduin oppaisiin varauksella, olen kuitenkin kokenut ne luotettaviksi. Tietokirjaakaan ei ole kirjoitettu ilman aikaisempaa tutkimusta ja niiden reflektointia. Oppaat ja tietokirjat, joita olen käyttänyt, on kirjoitettu aiempien tutkimuksien pohjalta.

Tutkimukseni pohjautuu lähinnä suomalaiseen tutkimustietoon, mikä osaltaan kaventaa tutkitun tiedon yhden kulttuurin näkökulmaksi. Toisaalta kun tarkastelun kohteena on yhteiskuntamme varhaiskasvatukseen liittyvä asiakirja, on luonnollista tarkastella sitä

suomalaisen tutkimustiedon valossa. Siksi koen, että tässä suhteessa suomalaisen tutkimustiedon käyttäminen tutkimuksessani on perusteltua.

Lähteet

- Alasuutari, M. (2016). *Tytön ja pojan varhaiskasvatus*. Teoksessa Husso, M. & Heiskala R. (toim.) *Sukupuolikysymys*. Gaudeamus. Helsinki. Haettu (3.5.2019) osoitteesta <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524959100>
- Alila, K. (2013). *Varhaiskasvatuksen laadun ohjaus ja ohjauksen laatu: Laatupuhe varhaiskasvatuksen valtionhallinnon ohjausasiakirjoissa 1972–2012*. Tampere: Tampere University Press.
- Eerola-Pennanen, P. (2017). *Kulttuurinen monimuotoisuus*. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (s. 221–233). Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino Oy.
- Eerola-Pennanen, P., & Turja, L. (2017). *Yhdenvertaisuus ja moninaisuus*. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (s. 195–206). Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino Oy.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Horelli, L. & Saari, M. (2002). *Tasa-arvoa valtavirtaan: Tasa-arvon valtavirtaistamisen menetelmiä ja käytäntöjä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Huuska, M. & Karvinen, M. (2012). *Persoona on aina enemmän kuin sukupuoli*. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 31–53). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karila, K., Kosonen, T. & Järvenkallas, S. (2017). *Varhaiskasvatuksen kehittämisen tiekartta vuosille 2017–2030. Suuntaviivat varhaiskasvatukseen osallistumisasteen nostamiseen*

sekä päiväkotien henkilöstön osaamisen, henkilöstörakenteen ja koulutuksen kehittämiseen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:30. Helsinki: OPM.

Katainen, R. (2015). *Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa. Kouluttajan opas.* Helsinki: Naisasialiitto Unioni ry. http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/wp/wp-content/uploads/2016/08/Kouluttajan-opas_LUONNOS_22_5.pdf

Koivula, M. & Laakso, M-L. (2017). *Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmista.* Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia.* (s. 108–128). Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino Oy.

Lehtonen, J. (2005). *Heteroita oomme kaikki? Kasvatuksen heteroseksuaalinen normi.* Teoksessa: Kiilakoski, T., Tomperi, T. & Vuorikoski, M. (toim.) *Kenen kasvatus?: Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus.* (62–86). Tampere: Vastapaino.

Leinonen, E. (2005). *Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt: Sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen.* Oulu: Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus.

Metsämuuronen, J. (2006). *Laadullisen tutkimuksen käsikirja.* Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Moring, A. (2019). *Mikä tyttö? Mikä poika? Muu, mikä? Sukupuolen moninaisuus feministisessä keskustelussa.* Teoksessa: Ohisalo, M. & Kotro, A. (2019). *Sinua on petetty. Kirjoituksia sukupuolten tasa-arvosta.* Like Kustannus Oy. Helsinki.

Opetushallitus (2016). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet.* Määräykset ja ohjeet 2016:17. Helsinki: Opetushallitus. Haettu (25.3.2019) osoitteesta https://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf.

Opetushallitus (2015). *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa.* Tampere: Opetushallitus. Haettu (13.5.2019) osoitteesta http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf

Penn, H. (2014). *Understanding Early Childhood Helen Penn THIRD EDITION Issues and Controversies*. Open University Press. New York.

Perustuslaki. (1999). Haettu (11.5.2019) osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.

Ristkari, M., Suni, N., Tyni, V. (2018). *Sukupuolena ihminen. Tietokirja transsukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Rossi, L-M. (2010). *Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin*. Teoksessa Juvonen, T., Rossi, L-M. & Saresma, T. (2010). *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino.

Seta ry. (2019). *Sateenkaarisanasto*. Haettu (4.5.2019) osoitteesta <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>

Seta. (2016). *Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Opas opettajille*. Suomen Uusiokoulu Oy.

Shaughnessy, M. & Kleyn, K. (2012). *Handbook of Early Childhood Education*. Nova Science Publishers, Inc. New York.

Siippainen, A. (2017). *Sukupuoli ja ikä*. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (s. 207–220). Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino Oy.

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2017). *Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä. Opas vanhempien ja lasten tukemiseen sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta*. Julkaisuja 2017:13 Helsinki.

Syrjäläinen, E. & Kujala, T. (2010). *Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus - vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa*. Teoksessa: Suortamo, M., Tainio, L., Ikävalko, E.,

- Palmu, T. & Tani, S. (toim.): *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. (s. 29–40). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Teräs, T. (2012). *Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä*. Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 103–121). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Turja, L. & Vuorisalo, M. (2017). *Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa*. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) *Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. (s. 207–220). Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino Oy.
- Varhaiskasvatuslaki. (2018). Haettu (30.4.2019) osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>.
- Virkki, P. (2015). *Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla osoitteessa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf
- Wahlman-Calderara, T. & Halila, R. (2016). *Intersukupuolisuus*. Taustaraportti ETENE:n kannanottoon. Haettu (29.4.2019) osoitteesta <https://etene.fi/documents/1429646/2056382/IS-ra-portti20160331.pdf/58bf2412-48a9-4521-b5ae-81a3ee3bc07b/IS-raportti20160331.pdf.pdf>
- Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ylitapio-Mäntylä, O. (2012). *Suunnittelu on tasa-arvoisen varhaiskasvatuksen pohjana*.
Teoksessa: Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) *Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille*. (s. 189-197). Jyväskylä: PS-kustannus.